

THEODOR POOL JA PIISTAOJA

M. Metsaalt

Tori mõisale kuuluv Piistaoja põlistalu oli Poolide suguvõsa käes ligi 200 aastat. 1880. a. sai Piistaoja talu pidajaks Mart Pool, kes ostis talu päriks 1896. a. ja 1908. a. oli talu ostuvõlg tasutud. Juba 20. sajandi alguses kuulus Piistaoja ümbruskonna paremate talude hulka.

Mart Pool oli edumeelne põllumees, kes luges eesti- ja saksakeelset põllumajanduskirjandust ja arvestas põllumajandusinstruktorite nõuandeid. Oma pojalt Theodoril soovitas ta õppida põllumajandust.

1909. a. astuski Th. Pool Riia Polütehnilisse Instituuti, mille ta lõpetas esimese järgu õpetatud agronoomina 1914. a. Instituudis õppimise ajal andis Th. Pool isale nõu uue karjalauda ehitamisel. Nagu Mart ja Theodor Pooli kirjadest selgub, käis sel ajal isa ja poja vahel pidev mõttevahetus talutööde korraldamise ja arendamise asjus. Th. Pool viibis 1912. a. Soomes praktilikal, kust saatis õppinud karjatalitaja Piistaojale, et aidata uues karjalaudas talituses kindel kord luua.

Olles mõjutatud maakarja arendamisest kui rahvuslikust tööst, hakati 1913. a. Piistaojal aretama maakarja. Kuid hea aretusmaterjali puudumise tõttu Esimese maailmasõja tingimustes läks karja toodang alla ja Th. Pool otsustas hakata uuesti aretama mustakirjut karja, keda oli Piistaojal kasvatatud juba 1889. a. alates. Mart Poolile küll maakarja aretuse lõpetamine ei meeldinud, kuid 1918. aastast hakatakse Piistaoja talu korrastama Th. Pooli juhtnõõride järgi. Riigiametite tõttu viibis Th. Pool palju kodust eemal. Isa ja poja vahel toimus sel ajal tihe kirjavahetus. Th. Pool kirjutas isale, milliseid kultuure kasvatada erinevatel põldudel, palju anda neile väetisi, missuguseid sorte külvata, kuidas rajada kultuurkarjamaid, milliseid katseid korraldada jne. Igal võimalusel sõitis ta ise koju, et oma teadmisi kodutalus ellu rakendada ja ise katseid korraldada.

Karja söötmise ja tõuaretuse kohta andis Th. Pool täpseid juhendeid, ise valis ta pullid karja aretuseks ja ostis 11 mustakirjut mullikat Lõuna-Eesti mõisate parematest karjadest. Hiljem kirjutas ta isale, millise lehma vasikas jätta oma karja täienduseks. Th. Pooli abikaasa Ida andmetel arutasid isa ja poeg üksmeelselt kõiki küsimusi, missuguseid töid talus läbi viia. Tegelikult juhtis 1920. aastal talutöid veel Mart Pool ise.

Väetised, jõusöödad, masinad ja muu vajaliku ostis Th. Pool Tallinnast ja saatis talvel raudteel Lelle või Eidapere jaama, kust kaup taliteed pidi regedega Piistaojale toodi. Ka sel ajal olid talved väga muutlikud ning seetõttu oli transpordiga tõsiseid raskusi. Suvel saadeti kaup Pärnu, kust see vankritega Piistaojale toodi. Tõenäoliselt Th. Pooli soovitusel aeti uue kitsarööpalise raudtee esialgne raudteesiht Tori jaamast Väandra kaudu Türi, kusjuures üks peatus oleks tulnud Piistaojale ja siinsed transpordimured oleksid leidnud lahenduse.

Maade kuivendamist savitoru drenaažiga alustati Piistaojal 1918. a. ja 1940. aastaks oli drenaažiga kuivendatud 63 ha. Väljade planeerimisel pöörati tähelepanu maastikuarhitektuurile ja loodusliku tasakaalu säilitamisele parandatud maadel.

Peekonisigade kasvatust kavatseti laiendada meiereist tagasisaadava lõssi baasil. 1920. aastal ehitati uus sigala. Vanasse ehitati silotornid. Kuid 1928. aastal valmis Eidapere-Pärnu raudtee, mistõttu hakati Piistaoja kõrgekvaliteedilist piima turustama Pärnus ja seapidamist vähendati.

1922. a. ehitati silotorn. Silomaterjalina kasutati kesal kasvatatud vikisegatist ja ristikuädalat. Katsetati ka teiste silokultuuride (päevalill, mais) kasvatamist, kuid need ei andnud loodetud tulemusi. Ka Kanada varased maisisordid ei valminud meil selliselt, et neist oleks saanud täisväärtslikku silo. Esialgu mõeldi söödajuurvili täielikult asendada siloga, kuid see ei õnnestunud ja lüpsikarja talvise ratsioonis jäi juurviljale ja kartulile oluline koht heina ja silo kõrval.

Õppereisidel Ida-Preisimaale ja Rootsi tutvus Th. Pool sealsete kultuurkarjamaadega ja 1923. a. alustati Piistaojal kultuurkarjamaade rajamist. Karjakoplite rajamisega üheaegselt käis ka külvipindade ümberkorraldus. Talvise söödabaasi kindlustamiseks asendati 7-väljane külvikord kahe 5-väljase külvikorraga.

Th. Pool, olles tutvunud juurviljakasvatusega Taanis, sai Piistaojal 600...700 ts hektarisaake. Korraliku saagi korral oli juurvili jõusöödast odavam. Ratsionaalsete tövõtetega ja otstarbekate kõblaste kasutamise kulus 1 ha juurvilja rohimiseks ja harvendamiseks 8 tööpäeva.

Söödakoguste suurendamiseks hakati rohkem kasutama mineraalväetisi. Väetise vajaduse ja tasuvuse selgitamiseks korraldati väetuskatseid. Eriti uuris Pool Eesti fosforiidi kasutamist väetisena.

Tehti ka sordivõrdluskatseid ja selgitati välja sordid, mis sobivad intensiiv-külvikordades rasketel savi-maadel. Tehti katseid optimaalsete külviaegade ja -normide leidmiseks.

Selleks ajaks oli Piistaoja tõusnud juba parimate talude hulka, seda tõendab ka riigivanema poolt parimale Eesti talumajapidamisele antud "Külvaja" kuju 1928. aastal. Tõuaretuse ja söötmise ümberkorraldamise tulemusena suurenes 1930/31. kontrollaastaks karja keskmine piimatoodang 5557 kg-ni (rasvasisaldus 3,4%).

Kuigi Mart Pool andis 1925. aastal kogu talu asjaajamise üle Theodor Poolile, jäi ta kohapeale peremeheks kuni surmani. Pärast isa surma 1931. a. loobus Th. Pool riigiteenistusest, tuli kodutallu ja hakkas ise korraldama töid kohapeal. Talu päris Theodor Pool 1932. a.

Samal ajal algas ülemaailmne majanduskriis, mis tegi talupidamise eriti keeruliseks. 1920. aastatel oli piimatoodangu kiirele suurenemisele kaasa aidanud küllaldane jõusööda söötmine (kuni 1300 sü lehmale aastas). Majanduskriisi ajal oli aga kalli jõusööda söötmine kahjulik. Nüüd töötas Th. Pool välja lüpsikarja põhisöödalise söötmistüübi. 1934/35. kontrollaastal oli Piistaoja karja toodang 5137 kg, rasvasus 3,73%. Jõusööta söödeti lehmale 596 kg ehk 16,6% üldisest söödakulust. Talvel söödeti lehmadele rikkalikult ristikeina, silo ning juurvilja ja kartuleid. Suvel andsid lehmad 15...18 kg piima päevas ainult karjamaasööda arvel.

Kui 1931. a. osteti sõnnikulaotaja, mis võimaldas karjamaadele laotada sõnnikut väikestes kogustes ja ühtlaselt, suurenes karjamaasaak. Th. Pool töötas ise välja lüpsikarja söötmisnormid. Tema arvates sobisid sel ajal karjakontrollis kasutatavad Nils Hanssoni söötmisnormid kuni 4000...4500 kg aastatoodangu korral. Suurema toodangu saamiseks pidid normid olema veidi suuremad. Th. Pool ei püüdnud saada oma karjalt rekordtoodanguid. Rekordite saamiseks puudus ka majanduslik põhjendus (kallis jõusööt, tõuloomade madalad müügihinnad).

Noorkarja kasvatamisel kasutas Th. Pool Saksa ja Rootsi karjakasvatajate kogemusi. Talvel oli noorkarja põhisöödaks hein ja põhk, et loomad harjuksid sööma suuri põhisööda koguseid. Noorloomade kehamassi juurdekasv saadi peamiselt karjatamisperioodil, sest noorloomi karjatati karjamaal varakevadest kuni hilissügiseni.

Th. Pool luges ka Nõukogude Liidu põllumajanduskirjandust. Sealt võeti üle suurte ternespiima kogustega vasikate jootmine ja tõupullikute tugevam söötmine.

Traktorit Piistaojal ei olnud, sest töömaht oli selleks liiga väike. Väikese ratastraktoriga poleks saanud savistel maadel teha kõiki töid. Rasked savimaad ja halvad väljapääsuteed nõudsid aga tugevaid hobuseid. Piistaojal oli 8...9 tööhobust. Hobuseid osteti laatadelt, kuid sealt saadud hobused olid ebaühtlase veovõimega. Th. Pool hakkas Piistaojal kasutama mitmehobuserakendeid, mis nõudsid võrdse veojõuga tugevaid hobuseid.

Esialgul Th. Pool hobuste aretusele tähelepanu ei osutanud. Hobuse aretuse sihiks võeti tori hobune. Ardenni hobust ei saanud Piistaojal kasutada, sest nende karvased jalad läksid Piistaoja porisel savimaal kärna. Tori Hobusekasvandusest vahetati varssasid lehmvasikate vastu, et saada soovitud tüüpi sugumärasid. Sälge karjatati lehmade ja noorkarja järel, seega oli suvel nende kasvatamine odav. Arvatavasti oli Th. Pool ka Mihkel Ilmjärvele nõuandjaks, et tori hobust aretada raskematüübiliseks. Kui M. Ilmjärv hakkas kasutama tori hobuse aretusel postjee-bretooni hobuseid ja prof. Taagepera oli selle vastu, siis astus Th. Pool kindlalt M. Ilmjärve kaitseks välja.

1930ndatel aastatel võttis Th. Pool ette laudatööde ratsionaliseerimise ja mehhaniseerimise. Laudas tehti lehmade asemel laiemaks, sest laudaehitamise aegu 1911. a. oli lehmade kehamass 375 kg, nüüd ligi 600 kg. Lehmad lõastati ameerika rangkaelustega. 1936. a. ehitati laudale juurde noorkarjalaut. Seni olid noorloomad lüpsikarjaga ühes laudas. Ehitati lauda veetorn, kuhu vett pumbati mootori jõul. Automaatjootmine oli laudas juba varem olemas. 1938. aastal hakati lehma lüpsma masinaga. 1939. a. võeti kasutusele elektrikarjus ja kull heina laadimiseks lakka.

Nisu ja rukki koristamiseks osteti viljalõikaja-isesiduja.

1930. aastatel tehti elumajas kapitaalremont. Ehitati ümber ahjud, elamusse toodi vesi, ehitati vannituba. Tehti heakorratõid pargis ja hoonete ümbruses.

Th. Pool oli suure töövõimega mees. Teadustööd tegi ta praktilise töö kõrvalt. Taluperemehena ei olnud tal talutööde juhtimisel abilisi, välja arvatud juhud, kui tal oli pikemaid välisreise. Siis võeti tööle praktikant või töödejuhataja.

Tööliste põhikaader oli püsiv ning nad tundsid talus kasutatavaid tehnoloogiaid ja töövõtteid. Th. Pool nõudis oma töötajatelt täpsust ja korralikku tööd, kuid palka maksis ta tööperele rohkem kui ümberkaudsetes taludes. Tavaliselt käis ta laudas kell 4 hommikul. Loomi ravis ta ise (abistamine raskete sünnituste juures, visade nisade opereerimine, süstimised jne.). Kari oli hästi hooldatud ja terve. Kaks korda aastas vaatas karja üle ja tegi vajalikud uuringud jaoskonna loomaarst.

Tööperioodidel võttis Th. Pool ka ise osa põllutööde tegemisest. Samuti õpetas ta käsitsemise uusi masinaid ja näitas kätte ratsionaalsed töövõtted. Piistaoja raamatupidamine oli väga täpne. Kõik raamatupidamise algdokumendid, kassaraamatud, aidaraamatud, karjaraamat jne. on täidetud Th. Pooli enda käega.

Liiklusvahendiks oli mootorratas, millega Th. Pool käis Pärnus ja ka Tallinnas. Ta tegi ka pikki jalgsimatku, mõnikord tuli ta Eidapere raudteejaamast jala Piistaojale.

1940. aastal oli Th. Poolil võimalus siirduda välismaale, kuid koos abikaasaga otsustasid nad mitte jätta maha oma kodumaad saabunud rasketel aegadel. 1940. aastal ei jagatud Piistaojat uusmaasaajatele, kuigi Th. Pool oli plaaninud hakata majandama 30 ha suurust talu.

Th. Pooli sõbrad nägid, et nõukogude korra tingimustes ei ole temal Piistaojal edasi töötamiseks perspektiivi. Et Th. Pooli Piistaojalt eemaldada, otsustati 1941. a. märtsis kutsuda ta Tartu Ülikooli agraarökonomika ja agraarplaneerimise professori kohale. Kuid ka sellest kohast ta loobus. Th. Pool uskus, et ta jäetakse siiski oma talusse, kus ta saab oma kodu ja Eesti põllumajanduse arenguks veel paljugi korda saata. Oli ta ju sel ajal alles 50-aastane.

Th. Pooli põhimõttelist nõudlikkust ja korraarmastust tööde organiseerimisel iseloomustab ka see, kuidas ta käitus 14. juuni 1941. a. varahommikul, kui küüditajad tulid Pooli peret Siberisse viima. Majast ei lubatud

kellelgi lahkuda, kuigi lüpsjatel oli vaja minna lehma lüpsma. Th. Pool nõudis, et lüps algaks õigel ajal ja keeldus oma vara üleskirjutamise akti koostamast ning asju pakkimast enne, kui lüpsjad lauta lubati.

Oma viimases kirjas Eesti pinnal, mille Th. Pool Venemaale küüditamisel oli Virumaal vaguniaknast välja visanud, palub ta oma sõpradel säilitada Piistaoja talu ja hoida karja. Seda soovi on püütud ka seni täita. Th. Pooli perele on Piistaoja maad ja hooned tagastatud ja karja on edasi aretatud.

Endine Piistaoja talu, käesoleval ajal Piistaoja katsejaam, asub Pärnumaal Tori vallas. 1951. aastast kuni 1993. aastani kandis Piistaoja Vändra Katsejaama nimetust.

Piistaoja ja tema naabruses olevate talude maid kasutab käesoleval ajal Eesti Põllumajandusülikooli sihtasutusena Piistaoja Katsejaam. Piistaoja on nii taluna kui ka katsejaamana märkimisväärset mõju avaldanud kogu Eesti põllumajanduse arengule viimase 100 aasta jooksul.

Tuginedes oma uurimistöodele ja praktilistele kogemustele rakendati Piistaojal uuendusi, mis kirjanduse, põllumajandusnõuandjate ja Piistaojal korraldatud ekskursioonide ning õppepäevade kaudu levisid Eesti põllumeeste laiaadesse ringkondadesse.

Järnevalt on toodud kronoloogilises järjekorras Piistaojal tehtud uuendused ja nende rakendamisel saavutatud töötulemused.

1883 – Piistaoja talu rentnik Mart Pool ehitas Piistaojale esindusliku taluelamu, kus asub praegu katsejaama kontor.

1896 – Mart Pool ostis Piistaoja talu Tori riigimõisalt.

1906 – alustati veiste jõudluskontrolliga. Sellest ajast on säilinud jõudlusandmed kõigi Piistaojal lüpsnud lehmade kohta.

1911 – lehmadele ehitati puhaslaut.

1912 – Piistaojale palgati õppinud karjatalitaja Soomest, kes korraldas veiste pidamist ja söötmist selle aja teadmiste ja võimaluste kohaselt.

1913 – hakati aretama maakarja, mida eesti talupidajad pidasid rahvuslikuks tööks.

1915 – rajati esimesed vasikakoplid, millest üks on säilinud tänaseni.

1918 – savidrenaažiga kuivendati esimesed põllud. Alustati sihikindlat aretustööd mustakirju karjaga, kuna loobuti maakarja aretusest.

1922 – ehitati Eesti esimene silohoidla ja hakati silo valmistama.

1923 – rajati esimesed kultuurkoplid lüpsikarjale.

1928 – Piistaoja tunnistati parimaks Eesti taluks ja pälvis riigivanema auhinna pronksist “Külvaja” kuju (autor F. Sannamees).

1930 – karja keskmine piimatoodang ületas 5000 kg.

1935 – karja 29,6 aastalehma piimatoodang oli 5137 kg ja rasvasisaldus 3,73%. Jõusööt moodustas söödakulust 16,6%.

1937 – lüpsikarjalauta ehitati ameerika söödalavad ja lehmad lõastati ameerika rangkaelustega.

1938 – võeti kasutusele masinlüps laudas ja ka karjamaal statsionaarses lüpsikuuris.

1939 – hakati kasutama elektrikarjust.

1951 – 30% eesti hollandi-friisi tõuraamatusse märgitud veistest pärinesid või põlvnesid Piistaoja karjast.

1954 – kultuurkarjamaad pälvisid üleliidulise tähelepanu. Kultuurkarjamaid hakati rajama Eesti kolhoosides ja sovhoosides, ka Lätis, Leedus ning Venemaal.

1957 – kunstliku seemenduse jaamad komplekteeriti eesti mustakirjut tõugu pullidega, kellest kuni 75% pärinesid Piistaojalt.

1958 – rakendati kahekordne lüps.

1962 – aspirant Rein Teinberg alustas piimavalgu sisalduse määramist Piistaoja karjas.

1963 – uues lüpsikarjalaudas rakendati torusselüpsiseade.

1977 – alustati eesti mustakirju veisetõu piimajõudluse geneetilise potentsiaali väljaselgitamist. Katses selgus, et eesti mustakirjut tõugu lehmad on võimelised lüpsma aastas 10 000–15 000 kg piima.

1987 – alustati jõusööda automatiseeritud söötmist veistele respondermeetodil.

1997 – võeti kasutusele euronõuetele vastav lüpsi- ja piimajahutusseadmestik.

1998 – 257 lehma toodang oli 7414 kg piima, piima rasvasisaldus 3,98% ja valgusisaldus 3,13%.